

Petruța Teampău

Corp și societate

Repere teoretice

Presa Universitară Clujeană

Petruța Teampău

•

CORP ȘI SOCIETATE

Repere teoretice

Petruța Teampău

CORP ȘI SOCIETATE

Repere teoretice

Presa Universitară Clujeană
2024

Referenți științifici:

dr. Luminița Dumănescu, CS I

dr. Ileana Benga, CS II

ISBN 978-606-37-2070-3

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro

PENTRU ANN

Cuvânt înainte

Corpul uman a fost dintotdeauna un subiect de fascinație pentru gândire și, mai apoi, obiect de cercetare pentru diverse discipline socio-umane (și nu numai), de la filosofie la antropologie, de la sociologie la studii culturale, de la medicină la psihologie; fiecare domeniu și-a adus contribuția proprie la înțelegerea complexității corpului și a rolului său în societatea contemporană. De-a lungul istoriei, modul în care percepem, înțelegem și interpretăm corpul a evoluat considerabil, reflectând schimbările culturale, sociale și tehnologice ale societății noastre.

Astăzi corpul este privit ca produs cultural, supus diverselor interpretări și construcții culturale. Imaginile și reprezentările corpului în discursul mediatic au un impact semnificativ asupra percepțiilor și convingerilor sociale, prin modelarea și diseminarea idealurilor de frumusețe, a stereotipurilor și a standardelor culturale legate de corp. Accesul la îngrijirea sănătății, drepturile reproductive, educația sexuală, protecția împotriva discriminării bazate pe aspecte corporale, nutriția sănătoasă, grija față de mediul înconjurător nu mai sunt doar probleme politice, ci, mai mult ca oricând, preocupări ale oamenilor obișnuiți. Toate aceste aspecte subliniază complexitatea și diversitatea conceptului de corp în cadrul științelor sociale și aduc în discuție doar câteva

din multitudinea de teme și subiecte posibile în discuția despre relația dintre corp și societate.

Această carte explorează multiplele aspecte ale corpului uman în contextul științelor sociale în genere, într-un periplu narativ care aduce în prim plan autori relevanți din științele socio-umane[1], dar și varietatea de tematici discursive care au ca obiect corpul, oferind o platformă de reflecție și explorare pentru cititorii interesați de interacțiunea complexă dintre corp, cultură și societate.

Cea mai mare parte a acestui volum a fost scrisă ca parte a tezei de doctorat în antropologie culturală, susținută în 2008 sub coordonarea profesorului Ion Cuceu[2]. Teza cu titlul „Corp și discurs ideologic în România postcomunistă" explora dimensiuni discursive ale reprezentării corpului în România ultimelor decenii, prin intermediul câtorva studii de caz empirice și printr-o discuție mai amplă, pornind de la o trecere în revistă a principalelor abordări teoretice din științele sociale. Prin urmare, scriitura este una de factură academică, în care am lăsat mult spațiu vocilor diverșilor autori tocmai pentru a

---

1 Trebuie menționat că selecția este una subiectivă (și cu siguranță nu exhaustivă), dintre autorii pe care-i frecventam la momentul respectiv și care au avut un impact asupra formării mele în perioada studiilor de masterat și doctorat. Anii 2000 au fost o perioadă de penurie în privința resurselor bibliografice, la care se adaugă lipsa unei metode clare și a unei direcții în conturarea unui domeniu de cercetare aproape inexistent în peisajul nostru academic: studiile despre corp. Dacă lipsa de metodă și direcție îmi par, cu mintea de acum, supărătoare, ele au fost compensate atunci de entuziasmul și fascinația pentru acest subiect.

2 Îi mulțumesc și astfel regretatului profesor Ion Cuceu, etnolog de formație, care a încurajat și susținut dezvoltarea antropologiei culturale în mediul academic românesc, inclusiv prin coordonarea primelor doctorate în acest domeniu.

familiariza cititorul cu aceste abordări teoretice, dar în același timp stilul narativ-eseistic permite o lectură relativ facilă și pentru nespecialiști[3].

Dedic acest volum[4] lui Ann Snitow (1943-2019), feministă, activistă și profesoară la New School for Social Research, New York, unul dintre oamenii care m-au susținut și ajutat concret în acei primi ani când bâjbâiam printre lecturi și teorii, fără o direcție sau o metodă clară. Nu doar că m-a încurajat constant, dar m-a și ajutat realmente trimițându-mi o donație consistentă de cărți pe tematica doctoratului meu, din partea Network of East-West Women. În România anilor 2000, sărăcăcioasă în resurse și în deschidere spre teme de cercetare mai puțin convenționale, acele cărți au fost un ajutor neprețuit. În conversațiile noastre din acea perioadă, Ann se oferise să mă ajute să public doctoratul meu: „*In the meantime, take this beautiful thing you have written and put it out into the world*”. Acest „meantime” a durat, iată, peste 15 ani, dar mă bucur să fac publică o parte din munca mea de atunci, în speranța că parcursul meu teoretic, de la zero, în domeniul studiilor despre corp (*body studies*) ar putea fi spre folos sau inspirație altor cercetători.

Cluj,
decembrie 2023

---

3 Părți din doctorat au fost publicate anterior în studii și capitole: „Corpul în prezent, prezentul în corp”, în Laura Grunberg (coord.) *Introducere în sociologia corpului. Teme, perspective și experiențe întrupate*, Iași: Polirom, 2010, pp. 15-27; „Corpul în teoriile sociale”, în Laura Grunberg (coord.) *Corp-artă-societate. Reflecții genizate*, București: UNARTE, 2010.

4 Publicarea acestui volum a fost posibilă cu sprijinul financiar al FSPAC, prin fondurile SEED.

Introducere

Asistăm, în ultimele decenii, la o veritabilă „inflație a discursului despre corp”[1] în științele sociale occidentale, corelată cu o „exaltare a corporalului în numeroase practici sociale”[2]. Corpul – emitent și receptor de mesaje culturale și sociale – se bucură acum de o atenție aproape obsesivă și de o investiție discursivă, materială și afectivă fără precedent. Fie că vorbim de tatuaje, *piercing*, auto-mutilări și alte forme de *body modification*, precum și diversificarea opțiunilor corporale (chirurgia estetică, liposucția, protezarea, clonarea, fertilizarea *in vitro*), toate sunt menite să „amplifice” funcțiile corpului, să-i sporească capabilitățile și anduranța, să-l determine să se conformeze cât mai bine modelor, modelelor, imaginilor, să fie cât mai fiabil și flexibil, să răspundă optim cerințelor „utilizatorului” și, nu în ultimul rând, să rămână „la îndemână”, pasibil de monitorizare și (auto)control. O serie întreagă de paradoxuri ale modernității târzii, în fapt, pe care corpul se străduiește să le împace, fiind, în același timp, „un obiect estetic, cu o semnificație socială complexă […]; un obiect politic de dresat, disciplinat, torturat, mutilat și închis; un

---

1 Dominique Picard, *Du code au désir. Le corps dans la relation sociale*, Paris: Bordas, 1983, p. 3.

2 *Ibidem*, p. 2.

obiect economic de exploatat, de hrănit și de reprodus; și un obiect sexual pentru a seduce și a fi sedus”[3].

Felul în care gândim corpul (ca reprezentare, proiecție, construcție) este constant afectat de evoluția cunoașterii științifice despre corp, care ne forțează permanent limitele propriei corporalități (proiectată sau trăită). Noile tehnologii medicale ne fac să medităm tot mai mult asupra categoriilor tradiționale de persoană și subiect și asupra relațiilor interumane. Relația sinelui cu corpul se transformă în relație de proprietate: *am* un corp, nu mai *sunt* un corp. Avem acum un corp ca imagine a corpului, ca referent al schimbului permanent între noi și ceilalți. „Corpul este oglinda tuturor instanțelor simbolice (limbă, arte, mituri etc.), locul de origine al întregii producții simbolice și al activității culturale, signifiantul universal pentru că este multidimensional și polimorf. Corpul este un seismograf simbolic sensibil la toate registrele culturale, dar și prismă sau ecran care se interpune în toate relațiile noastre cu ceilalți, cu lumea”[4].

Am conturat, între paginile acestui volum, un relativ succint (raportat la amploarea literaturii tematice) parcurs teoretic al conceptului de corp în științele sociale; într-o primă parte, am trecut în revistă câțiva dintre autorii pe care i-am considerat relevanți, direct sau indirect, pentru tematica discuției. Pornind de la antichitatea clasică, unde identificăm primele semne ale dihotomiei carteziene între corp și rațiune/minte, trecând prin creștinismul timpuriu

[3] Peter Corrigan, *The Sociology of Consumption. An Introduction*, London: SAGE, 1997, p. 148-9.

[4] *Ibidem*, p. 400.

care accentuează ierarhia suflet-corp, urmărim metafora organică în filosofia medievală, unde corpul este folosit ca referent pentru înțelegerea și justificarea formelor politice ale epocii (supremația monarhiei ca formă de guvernare, cele două corpuri ale regelui, intercondiționarea diferitelor segmente sociale), apoi remarcăm primatul metaforei mecaniciste odată cu progresul cunoașterii științifice despre corp și despre lume pentru ca, finalmente, să facem trecerea, prin Foucault și reconfigurarea puterii politice ca putere disciplinară și biopolitică, la modernitate și postmodernitate, unde reprezentarea corpului devine tot mai fluidă și mai heteroclită. Scopul este, finalmente, de a arăta că corpul este un concept cu o istorie lungă și fascinantă, care începe cu mult înainte ca el să devină cap de afiș în teoria socială a ultimelor decenii ale secolului trecut.

În a doua parte, am încercat să identific, într-o literatură contemporană extrem de generoasă, temele majore ale unui istoric al teoretizării corpului: corpul-metaforă sau text, a cărui lectură permite o înțelegere a obsesiilor și recurențelor culturale și politice, corpul-agent, corpul trăit, care stă la baza oricărei cunoașteri sau explorări a lumii, corpul ca interacțiune, implicat în toate relațiile noastre sociale, corpul ca sursă și locație a discursurilor hegemonice etc. Multitudinea temelor și a abordărilor vorbește despre importanța corpului în postmodernitate, dar și despre cât de influent și fructuos devine acest concept în teoria socială a ultimelor decenii. Vorbim despre un concept care nu poate fi abordat decât interdisciplinar; el poate fi decriptat doar parțial, din anumite unghiuri care pun în lumină anumite aspecte. O primă

observație metodologică: vorbim, în general, despre corp ca și cum ar fi o entitate neutră, universală, generică, și, mai ales, imuabilă: *Corpul.* A vorbi despre corp implică, deja, o reificare: vorbim simultan despre concept și despre realitatea pe care o reprezintă. Iar această realitate este și ea fluctuantă. În disciplinele socio-culturale contemporane, sub impactul paradigmei în-corporării (*embodiment*), se explorează tot mai mult abordarea fenomenologică a corpului: „corpurile trăite au început să fie înțelese ca ansambluri de practici, discursuri, imagini, aranjamente instituționale și proiecte și locații specifice” [5]. O astfel de abordare permite o analiză mai complexă și sensibilă, dar în același timp extrem de dificilă, pentru că variabilele analitice sunt nu doar mai numeroase, ci și deschise fluctuațiilor.

Reținem, din complexitatea abordărilor și teoretizărilor corpului, viziunea conform căreia corpul este concomitent o *locație*, dar și o *sursă* a discursurilor sociale, culturale și politice. Corpul se implică în construcția realității sociale, lăsându-se, în același timp, modelat și constituit în materialitatea sa biologică de normele și reprezentările acesteia. Dubla determinare, biologică și culturală, a corpului, moștenirea carteziană, de care gândirea modernă nu s-a eliberat complet niciodată, presiunile sociale, politice și culturale tot mai acute nu fac decât să complice cunoașterea despre corp. Pentru omul de rând, „modul de utilizare” al corpului, acest mecanism, prieten, partener, obiect al plăcerii, loc al suferinței sau obsesiei, rămâne, în viața de zi cu zi, o

---

5 Judith Farquhar, Margaret Lock, „Introduction”, în Margaret Lock, Judith Farquhar, *op. cit.*, p. 1.

improvizație. Pentru cercetători, noua dimensiune narativă și discursivă a corpului nu face decât să fluidizeze suplimentar înțelegerea sa; corpul devine un concept molecular, compozit, complex, dar nu mai puțin fascinant.

Această carte se adresează atât cercetătorilor și studenților din domeniul științelor socio-umane, cât și cititorilor interesați de modul în care corpul a fost perceput și transformat de-a lungul timpului, precum și de complexitatea acestui fenomen în cultura contemporană.

PETRUȚA TEAMPĂU este antropolog și lector în Departamentul de Științe Politice al FSPAC, Universitatea Babeș-Bolyai.

ISBN: 978-606-37-2070-3